

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Fanny Björklund

Han skall såsom lösdriverare behandlas

- En analys av 1885 års lösdriverlagstiftning och dess inverkan på kvinnor

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Uta Bindreiter

Termin: VT 2017

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
1 INLEDNING	5
1.1 Allmänt	5
1.2 Syfte	5
1.3 Frågeställningar	5
1.4 Avgränsningar	6
1.5 Perspektiv, metod och teori	6
1.6 Forskningsläge	6
1.7 Material	7
1.8 Disposition	7
2 SOCIAL KONTROLL	8
3 HISTORISK ÖVERBLICK	10
3.1 Lösdriverilagstifningens historia	10
3.2 Samhället 1850-1964	12
3.2.1 Industrialiseringen	12
3.2.2 Kvinnorna i industrialiseringen	13
3.2.3 Folkhemmet	14
3.2.4 Kvinnorna i folkhemmet	14
4 DEN IDEALISKA KVINNAN	15
4.1 Prostitution	15
4.2 Synen på kvinnans sexualitet	16
4.3 Socialstyrelsens kategorisering av lösdrivande kvinnor	17
5 SFS 1885:27	19
5.1 Bakgrund och syften	19
5.1.1 Allmänhetens skydd och brottsprevention	20
5.1.2 Prostitution som lösdriveriform	21
6 REFORMFÖRSLAG	22

6.1	SOU 1926:9 – Klasslagskritik och kvinnokartläggning	22
6.2	SOU 1939:25 – Rättssäkerhetsproblematik och steriliseringslösningar	23
6.3	SOU 1949:4 – Lagens avskaffande och kvinnans sexualitet	24
6.4	SOU 1962:22 – Början på slutet	26
7	ANALYS	27
7.1	Vilka syften hade 1885 års lagstiftning, och uppfylldes dessa syften i praktiken fram till lagens upphörande 1964?	27
7.2	Hur påverkades kvinnor speciellt av denna lagstiftning?	30
8	SLUTSATS	35
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	37
	Lagtext	37
	Källor i offentligt tryck	37
	Litteratur	37
	Elektroniska källor	38

Summary

The thesis discusses the 1885 vagrancy law which came to remain in effect until 1964 when replaced by the law of asociality.

The purpose of the thesis is to illustrate how the vagrancy law was motivated, developed and applied as well as the impact of the law on women based on a theory of social control.

The presentation describes the history of the law, the eras in which the law was in effect, female positions in these eras and the overall purposes of the law. Further a review of the feminine ideal which characterized the perception of women at the time of the establishment of the law and time in effect will be presented. Also, the most relevant reports on the law will be presented to illustrate how the purposes of the law was practiced over time.

Different vagrancy laws and statues had from the medieval times until the early 19th century been motivated by a need of indemnification of manpower in a Sweden suffering from low population. As Sweden during the mid 19th century was industrialized an increase in population lead to an excess in manpower and poverty. In 1885, the vagrancy law came into effect with the purposes of protecting the public and operate proactive against criminality.

Through studies of government inquiries on the vagrancy law it becomes evident that the purposes of the law were administered non-satisfying. Legal insecurity and problems with extensive interpretations of the law seems to have characterized the practical application.

Despite the practical problems of the law for almost 80 years, the purposes of the law remained unquestioned. Instead, reformation or regulations of articles were suggested in different ways. Therefore, it seems as if the law functioned as an instrument to satisfy a governmental need to control a by

the law vaguely defined group of people. This group made in different ways a social shortage in the society, which by the vagrancy law could be captured, controlled and standardized.

Women were particularly affected by this law. Terminologically, the legislative history to the 1885 vagrancy law and following government inquiries referred to men as “vagrants” and women as “prostitutes”.

There seems to have been a larger need to control the female vagrants, as they often were defined and explained by their sexuality. I found that the perception of the female sexuality affected the vagrancy law of 1885 and through the law created a norm of the ideal woman. The vagrancy law worked as an instrument of control to capture the deviant women and arrange them after the feminine ideal of the time lacking male equivalence.

Sammanfattning

Denna uppsats behandlar lösdriverilagen från 1885 som kom att vara ikraft fram till 1964 då den ersattes av asocialitetslagen.

Syftet med uppsatsen är att belysa hur lösdriverilagen motiverades, utvecklades och tillämpades samt vilken inverkan lagen haft på kvinnor utifrån en teori om social kontroll.

Framställningen beskriver lagens historiska bakgrund, tidsepoker under vilka lagen tillämpades, kvinnors ställning i dessa epoker samt lagens övergripande syften. Vidare redogörs det för det kvinnoideal som präglade kvinnosynen vid lagens tillkomst och ikraftvarande. De mest relevanta betänkanden som behandlat lagen presenteras också för att visa hur lagens syften efterlevts.

Från medeltiden till tidigt 1800-tal hade olika lösdriverilagstiftningar och förordningar främst motiverats av ett behov av att säkra arbetskraften i ett Sverige som led av befolkningsbrist. Genom industrialiseringen på 1800-talet skedde en ökning av befolkning, vilket ledde till arbetskraftsöverskott och ökad fattigdom. 1885 trädde lösdriverilagen ikraft som första lag med syften att skydda allmänheten och verka brottspreventivt.

Genom att granska olika betänkanden kan man se att dessa syften inte efterlevts på ett tillfredsställande sätt. Rättsosäkerhet och problem med extensiva tolkningar av lagen tycks ha präglat lagens praktiska tillämpning.

Trots att tillämpningen av lagen präglades av praktiska problem under 80 år, så ifrågasattes aldrig lagens syften som sådana. Istället föreslogs reformering eller reglering av bestämmelser på olika sätt. Således tycks lagen fungerat som ett instrument för att tillfredsställa ett från statens sida stort kontrollbehov av en i lag vagt definierad grupp människor. Denna

grupp utgjorde på olika sätt sociala brister i samhället, som med lösdriverilagen kunde gruppen fångas upp, kontrolleras och normeras.

Kvinnor påverkades speciellt av denna lagstiftning. Terminologiskt sett talades det i förarbetena till 1885 års lag och efterföljande betänkanden om män som lösdrivare men om kvinnor som prostituerade.

Det tycks ha förelegat ett större kontrollbehov för staten av de kvinnliga lösdrivarna som ofta definierades och förklarades utifrån sin sexualitet i stor utsträckning. Synen på den kvinnliga sexualiteten menar jag kan ha påverkat lösdriverilagen från 1885 och skapat normer för hur en kvinna på den tiden skulle vara. Lösdriverilagen verkade som ett statligt kontrollinstrument och fångade upp normavvikande kvinnor och inordnade dessa efter dåtidens kvinnoideal på ett sätt som inte hade en motsvarig tillämpning på män.

1 Inledning

1.1 Allmänt

Trots att det idag inte finns någon lagstiftning som reglerar fattigdom eller sysslolöshet, är frågan om en kriminalisering av tiggeri i olika former inte sällan aktuell i samhällsdebatten. Sverige har emellertid haft sådan lagstiftning, den äldsta hänförlig till medeltiden.

I Sverige ansågs det redan på 1300-talet ett brott att vara fattig eller arbetslös. År 1885 kom den första lag som skulle ersätta då rådande förordning avseende brottet som kallades för "lösdriveri", lösdriverilagen, som kom att vara i kraft i nästan 80 år. Men vilket syften hade egentligen lagen, och hur efterlevdes syftena i praktiken under dessa 80 år? Och hur påverkades speciellt kvinnor av lagen?

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att belysa hur lösdriverilagen motiverades, utvecklades och tillämpades samt vilken inverkan lagen haft på kvinnor mellan åren 1885–1965 - en period som historiskt sett är förknippad med kvinnlig frigörelse och ökade rättigheter för kvinnor.

1.3 Frågeställningar

De centrala frågeställningarna lyder:

- Vilka syften hade 1885 års lagstiftning, och uppfylldes dessa syften i praktiken fram till lagens upphörande 1964?
- Hur påverkades speciellt kvinnor av denna lagstiftning?

1.4 Avgränsningar

Arbetet kommer endast behandla SFS 1885:27 fram till dess avskaffande 1964.

Lösdriverilagstiftningen har stark koppling till rasbiologi, framför allt under 1920-talet och framåt. Dock kommer denna uppsats av arbetskonomiska skäl inte behandla detta område.

För att ge en helhetlig bild av lagens tillämpning på kvinnor skulle det kunna vara lämpligt att göra en fullständig utredning av hur de båda världskrigen påverkade kvinnans ställning i samhället, har detta fått uteslutas av utrymmesskäl.

Av utrymmesskäl har andra länders lagstiftning på området fått utgå.

1.5 Perspektiv, metod och teori

På uppsatsen kommer ett genusperspektiv tillämpas då den främst speglar lagens tillämpning samt verkan på kvinnorna i samhället.

Den tillämpade metoden är studier av lagtext, förarbeten, doktrin och litteratur.

För att besvara frågeställningen kommer uppsatsen utgå från Roddy Nilssons teori om social kontroll.¹

1.6 Forskningsläge

I modern tid har Elsa Trolle Önnerfors skrivit en artikel byggd på vederbörandes kandidatuppsats från 2000 som i kronologisk ordning

---

¹ Se avsnitt 2.

behandlar lösdrivarlagen från medeltiden till folkhemmet översiktligt.² Även Hans Wallentin har bidragit till forskningen, främst genom sina verk *Kring arbetslöshet och socialpolitik i Sverige sedan 1700-talet*³ och *Lösdriveri och Industrialism. Om lösdriverifrågan i Sverige 1885–1940*.⁴ Johan Edman i sin artikel ”Lösdrivarfrågan och den samhällsfarliga lättjan” även diskuterat lösdriveriet.⁵

1.7 Material

Uppsatsen är baserad på material bestående av lagtext från 1885 års lösdriverilag, förarbetena till denna lag samt offentliga utredningar till lagändringar avseende lösdriverilagen. Kompletterande information har även inhämtats från doktrin och litteratur.

1.8 Disposition

Inledningsvis kommer det redogöras för den teori om social kontroll som uppsatsen bygger på. Efter det presenteras lösdriverilagens historiska kontext samt en redogörelse för utvalda epoker under lösdriverilagens livstid samt kvinnornas ställning i dessa epoker. Därefter presenteras en beskrivning av kvinnoidealet vid 1885 innehållande en redogörelse för prostitutionen och Socialstyrelsens utredning 1925. Sedan presenteras lösdriverilagen från 1885 och dess beskrivning av lösdrivaren samt dess syften. Därefter följer en redogörelse av de för uppsatsen viktigaste offentliga utredningarna. Slutligen presenteras en analys av materialet som besvarar frågeställningarnas följt av en slutsats.

---

² Trolle Önnerfors, Elsa, ”Luffare, tiggare, glädjeflickor och nasare. Om lösdriverilagstiftningen i Sverige från medeltiden till folkhemmet, *Från Schlyters lustgård. Rättshistoriska uppsatser*, Lund 1:2001

³ Wallentin, Hans, *Kring arbetslöshet och socialpolitik i Sverige sedan 1700-talet*, Östersund 1987.

⁴ Wallentin, Hans, *Lösdriveri och industrialism. Om lösdriverifrågan i Sverige 1885-1940*, Östersund 1989.

⁵ Edman, Johan, ”Lösdrivarfrågan och den samhällsfarliga lättjan”, *Villkorandets politik. Fattigdomens premisser och samhällets åtgärder – då och nu*, Malmö 2008.

2 Social kontroll

Roddy Nilsson menar att begreppet ”social kontroll” inte i sig är ett entydigt begrepp, utan kan användas på en mängd olika områden. Begreppet har dock ofta använts för att beskriva de som på olika sätt brutit eller avvikit från lagen.⁶

Social kontroll genom kategorisering kan uppstå på olika sätt, men gemensamt för alla sätt är att någon, till exempel staten, har makt att åstadkomma denna kategorisering. Genom kategorisering skapas normer för hur en människa bör vara eller icke vara. Detta måste anses som en form av maktutövning. Att staten kategoriserar en individ som lösdrivare innebär maktutövning som medför sociala konsekvenser såsom försvårade arbetsmöjligheter och utstötning. Alla samhällen utvecklar social kontroll på olika sätt, men att hur den tillämpas i praktiken är ”avhängigt samhällets konkreta historiska situation, rådande maktförhållanden och kulturella ramar”.⁷

Vidare kan begreppet ”social kontroll” delas in i tre underkategorier, nämligen formell kontroll, halvformell kontroll och informell kontroll.

Formell kontroll utgörs av samhällets officiella kontrollsysteem, till exempel polis, domstol etc. Halvformell kontroll utgörs av den kontroll som utövas av myndigheter och statliga tjänstemän som inte har kontroll som sin primära arbetsuppgift, men tillika utövar en indirekt form av denna, till exempel lärare, socialarbetare etc. Informell kontroll utgörs av den helt privata kontrollen baserad på värderingar, etik och normer det vill säga sådan som familj, vänner, grannar etc. utövar. Viktigt att påpeka är att gränserna mellan dessa olika former av social kontroll inte är definitiva,

---

⁶ Nilsson, Roddy, *Kontroll, makt och omsorg: sociala problem och socialpolitik i Sverige 1780-1940*, Lund 2003 s. 22.

⁷ Nilsson, 2003, s. 18.

många gånger kan de vara flytande och helt beroende av hur staten definierat skillnaden mellan privat och offentligt.⁸

Detta arbete kommer utgå från den formella sociala kontrollen.

---

⁸ Nilsson, 2003, s. 22.

3 Historisk överblick

Här kommer lösdriveriets historia i Sverige, tiden i vilken den praktiserades och kvinnornas ställning i samma perioder presenteras översiktligt. Detta för att förstå den lösdriverilag som infördes 1885 samt dess inverkan på kvinnorna.

3.1 Lösdriverilagstiftningens historia

Sveriges första lösdriverilag dateras till 1303, genom en av Birger Magnusson speciellt utfärdad stadga. Denna tillkom för att få bukt med den rättsosäkerhet som rådde kring kringdrivande, tjänstelösa folk i en tid av socialt normerad självförsörjning.⁹ Självförsörjningen bestod i att självmant förvärvsarbete eller att besitta egendom till ett visst värde, i annat fall tvingades individen att söka arbete hos annan. Den som kunde försörja sig själv på ett av lagen godkänt sätt hade vad som kallades ”laga försvar”. Om en person motsatsvis saknade ”laga försvar” var personen att anse som ”försvarslös”, och att betrakta som en lösdrivare.¹⁰

Det fanns två huvudsakliga syften med lagstiftningen vid denna tid. Dels var syftet ett sätt att säkra arbetskraften i Sverige, bland annat genom att tvinga ut lösdrivarna i krig, dels att skydda både befolkningen mot lösdrivarna samt lösdrivarna mot befolkningen. Staten ville inte ha lösdrivare omkringstrykande som oroade övriga befolkningen, och lösdrivarna var inte sällan utsatta för olika typer av övergrepp.¹¹

Lösdriverifrågan har sedan dess varit ständigt aktuell, i vissa perioder mer än andra.¹² Det går emellertid att konstatera att lösdriverilagarna och dess

---

⁹ SOU 1949:4 s. 36.

¹⁰ SOU 1949:4 s. 38

¹¹ Trolle Önnerfors, 2001, s. 27.

¹² SOU 1949:4 s. 36.

legitimering av tvångsåtgärder huvudsakligen varit ett sätt att organisera arbetskraften i Sverige och att öka sysselsättningen i landet.¹³

Den befolkningsökning som skedde 1750–1850 gjorde att den för dåtiden relativt nya, organiserade fattigvården blev mycket ansträngd och för första gången i svensk historia förelåg det ett överskott på arbetskraft, vilket i sin tur resulterade i social misär och ökat lösdriveri.¹⁴

Genom 1804 års förordning kom lösdriverilagens syften att ändras för första gången sedan 1303. Nu skulle lagen istället skydda den allmänna ordningen och verka brottspreventivt. Bestrafningen kvarstod som tidigare genom tvångsarbete, så kallat ”allmänt arbete” verkställt på arbetsanstalt eller korrektionsinrättning, men klassificeringen skulle inte längre ske genom försörjningssättet enbart. Istället skulle denna ske utifrån av förordningen bestämda kriterier avseende individens levnadssätt som nu även bestämdes av kriterier kopplade till personen i fråga personligen.¹⁵

Förordningen ersattes först 1846 med en ny förordning som innebar en snävare definition av lösdrivarbegreppet.¹⁶ Detta ledde dock snabbt till ökat lösdriveri då färre personer kunde falla inom definitionen, och 1853 trädde en ny förordning i kraft som innehöll en utökad definition av begreppet.¹⁷ Till skillnad från tidigare fick nu inte heller den lösdrivande dömas direkt till arbete vid anstalt, utan sådan dom skulle föregås av en varning.¹⁸

Perioden under vilken dessa förordningar infördes är känd som industrialiseringen.¹⁹ Lösdriverilagstiftningen, trots reformen från 1853, ansågs ganska snabbt föråldrad och blev i stort sett verkningslös på den samhällsstruktur som byggts upp. Framför allt under 1870-talet kritiserades

---

¹³ SOU 1949:4 s. 35.

¹⁴ SOU 1949:4 s. 38.

¹⁵ Trolle Önnerfors, 2001 s. 30.

¹⁶ SFS 1846:14 1§, SOU 1949:4 s. 39.

¹⁷ SFS 1853:36 5§ mom. 2.

¹⁸ SFS 1853:36 6§ mom. 1.

¹⁹ Se avsnitt 3.2.1.

lagstiftningen som i stort sett blivit helt verkningslös i förhållande till lagstiftningens ursprungliga syfte. Bestämmelserna var så vagt formulerade att de kom att missbrukas av myndigheterna, framför allt mot vad som 1949 kallades ”politiskt eller socialt misshagliga grupper”.²⁰ Detta föranledde den nya lag som kom att träda i kraft 1885.²¹

3.2 Samhället 1850-1964

3.2.1 Industrialiseringen

Industrialiseringen är ett begrepp som åsyftar en övergång från jordbrukssamhälle till industrisamhälle under 1800-talet.²² Urbaniseringen, migration från landet till städerna, är även karaktäristisk för industrialiseringen på grund av att arbeten till stor del flyttades till städerna.²³

Jordbruket hade redan mellan 1816–1846 proletariserats, det vill säga övergått från enskilt jordbruk till stordriftsjordbruk samt kommersialiserats. På grund av att industrialiseringen inte fått någon större genomslagskraft under denna period ledde jordbruksförändringarna i kombination med den kraftiga befolkningsökning som skett till ökad arbetslöshet, främst bland de lägre samhällsklasserna.²⁴

Industrialismens genombrott i Sverige går inte att härleda till ett specifikt årtal, men omkring 1850 började industrin spela en betydande roll i det svenska näringslivet.²⁵ Den svenska befolkningen hade mellan åren 1750-

---

²⁰ SOU 1949:4 s. 43.

²¹ Se avsnitt 5.

²² *Industriella revolutionen*, Nationalencyklopedin, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/industriella-revolutionen> (hämtad 2017-05-15).

²³ Trolle Önnerfors, 2001, s. 31.

²⁴ Trolle Önnerfors, 2001, s. 29.

²⁵ Widerberg, Karin, *Kvinnans rättsliga och sociala ställning i Sverige 1750–1976: En lärobok*, Lund 1978, s. 46.

1850 ökat rekordartat, vilket gjorde att Sverige för första gången upplevde ett överskott på arbetskraft.²⁶

3.2.2 Kvinnorna i industrialiseringen

Den markanta folkökning som skedde i Sverige under tidigt 1800-tal gav upphov till ett stort kvinnoöverskott i städerna kring år 1850. Kring samma period levde hälften av kvinnorna på landsbygden i äktenskap. I landsortsstäderna levde 1/3 av kvinnorna i äktenskap, medan endast 1/4 av kvinnorna i Stockholm levde i äktenskap. Andelen utomäktenskapliga barn var också högre i Stockholm som utgjordes av hela 45% av alla födda barn. På landsbygden var motsvarande siffra 7%.²⁷

Ogifta kvinnor inom borgerskapet hade mycket begränsade försörjningsmöjligheter kring 1850, men genom industrialiseringen ökade andelen kvinnliga förvärvsarbetare inom industrin, samtidigt som den sjönk inom jordbruket. Kvinnorna var tillsammans med barn eftertraktad arbetskraft, eftersom reproduktionskostnaderna sattes lägre för kvinnorna än för männen. Detta motiverades av att kvinnan betraktades som ”tilläggsarbetskraft”, eftersom den gifta kvinnan redan hade sin inkomst säkrad genom mannens förvärvsarbete och att hennes arbete bara var en utfyllnad för att klara familjens försörjning. För den ogifta kvinnan motiverades detta av att hon inte hade en familj att försörja.²⁸

Från ca 1850 till ca 1920 ökade andelen ogifta kvinnor i samhället generellt, och så även andelen utomäktenskapliga barn, siffran låg 1860 på ca 9% av alla födda barn jämfört med 15% 1920.²⁹

---

²⁶ Trolle Önnerfors, 2001, s. 29.

²⁷ Widerberg, 1978, s. 29.

²⁸ Widerberg, 1978, s. 30.

²⁹ Widerberg, 1978, s. 53.

3.2.3 Folkhemmet

1930-talet beskrivs ofta som välfärdsstatens eller folkhemmets födelse och är starkt behäftat med Per Albin Hanssons politik. Termen bestod av många komponenter, bland annat en samhällsform där det bedrevs en socialpolitik som kännetecknades av stort offentligt ansvar för medborgarnas sociala välfärd. Tankeströmningar som till exempel samtliga invånares rätt till en grundtrygghet i livets alla faser och socialpolitiken skulle aktivt sträva efter att åtgärda sociala brister i samhället karaktäriserade folkhemmet.³⁰

Det nya, moderna samhälle som växte fram genom folkhemmet skulle väcka det svenska folkets ansvarskänsla för nationen och med vetenskapens hjälp skulle det nya Sverige bli en stat som förknippades med sociala reformer, bättre folkhälsa och högre levnadsstandard. För att detta skulle bli möjligt ställdes högre krav på statlig organisation och effektivitet.³¹

3.2.4 Kvinnorna i folkhemmet

Trots de idéströmningar som var typiska för folkhemmet förekom det tydliga gränser mellan mannens och kvinnans roller. Yvonne Hirdman har valt att kalla fenomenet för ”genuskontrakt”, där stereotypiska föreställningen om kvinnan som hemmafru och mannen som arbetare formade verkligheten.³² Detta visas främst genom de olika bidragssystem som växte fram under folkhemmet. Bidrag såsom moderskapsförsäkringar, änkepension, tandvårdsförsäkring etc., värdesatte i och för sig det annars obetalda hushållsarbetet, men låste kvinnan till hemmet.³³

---

³⁰ Nilsson, 2003 s. 289 ff.

³¹ Nilsson, 2003, s. 28.

³² Hirdman, Yvonne, *Genus: Om det stabilas föränderliga former*, Malmö 1978, s. 149.

³³ Hirdman, 1978, s. 148.

4 Den idealiska kvinnan

Trots att lösdriverilagen från 1885 som presenteras i nästa avdelning aldrig gjorde språklig skillnad mellan män och kvinnor kan man i förarbetena se att lagens syften haft olika innebörd om de läses utifrån ett genusperspektiv. Detta kan ha sin förklaring i dåtidens syn på kvinnan i allmänhet, varför det här kommer en redogörelse av prostitutionen och kvinnoidealet vid tiden för år 1885.

4.1 Prostitution

Prostitution utgjorde den vanligaste formen av lösdriveri bland kvinnor i städerna. 95% av alla de varningar som utfärdades till kvinnliga lösdrivare hade sin grund i prostitution. Tiggeri var ovanligare bland kvinnor, men i de fall det förekom dömdes kvinnan i fråga sällan. Detta förklarades med att hon många gånger hade barn att försörja, och skulle kvinnan spärras in skulle det ankomma på samhället att överta vårdsnaden om barnet.³⁴

Formuleringen i 1885 års lag³⁵ möjliggjorde tillämpning på land annat fall där socialförsäkringssystemen och andra socialvårdsprogram i Sverige inte längre var disponibla på individen. Då blev lösdriverilagen många gånger enda sättet för omhändertagande, och kom således att svara som en uppsamlingslag.

Denna uppsamlingslag ingrep mot ett av samhället illa omtyckt beteende som svårligen kunde ledas i bevis. Ett exempel på detta är omhändertagandet av prostituerade. Fram till 1918 fanns det reglementering av prostitutionen i Sverige, vilken tvingande prostituerade till kontroll och registrering hos läkare. När denna avskaffades 1918 saknades lagrum för att kontrollera prostituerade i större utsträckning, och den prostituerade kom

---

³⁴ Trolle Önnerfors, 2001, s. 44.

³⁵ Se avsnitt 5.

istället att kategoriseras som lösdrivare enligt lösdriverilagens bestämmelser.³⁶

4.2 Synen på kvinnans sexualitet

Prostitutionen, som ovan förklarat utgjorde den vanligaste men inte enda formen av lösdriveri bland kvinnor, och dess förkastlighet hade stark förankring i samhällets syn på sexualitet under senare hälften av 1800-talet. Kring 1860-talet och industrialiseringens tidiga år sågs sexualitet som en synd vars enda berättigande var i fortplantningssyfte.³⁷ Självdisciplin och dygd var definitionen av kulturmänniskan. Driftsutlevelser och gränslöshet var utmärkande för individer i lägre klasser.³⁸ Parallellt med denna konservativa syn existerade det en annan moral, som övervägande tar sig uttryck i litteraturen, främst bland överklassen.³⁹

Denna andra moral bestod av ett överträdande av den konservativa moralen, tillgänglig för männen att disponera. Borgarklassens kvinnor skulle vara ”rena och dygdiga” i linje med synen på kulturmänniskan. Kvinnorna i denna samhällsklass hade barnafödande och att vara en god husmor som främsta uppgifter. Vid sidan av dessa dygdiga kvinnor fanns en mängd kvinnor från lägre klasser som ägnade sig åt driftsutlevelser och gränslöshet. Med dessa kunde borgarklassens män tillfredsställa sina lustar.⁴⁰

Prostitutionen och de prostituerade kvinnorna utgjorde denna lägre klass kvinnor, och tolererades eftersom det ansågs ligga i mannens natur att tillfredsställa sina lustar. Samtidigt såg lagstiftaren på prostitution som ett för den prostituerade, och inte kunderna, förkastligt beteende. Detta beteende bekämpades, bland annat genom lösdriverilagstiftningen.⁴¹

---

³⁶ Edman, 2008, s. 134 ff.

³⁷ Widerberg, 1978, s. 87.

³⁸ F Dahlgren, *Fallna kvinnor*, Skivarp 2016 s. 128.

³⁹ Widerberg, 1978, s. 85.

⁴⁰ Widerberg, 1978, s. 85.

⁴¹ Widerberg, 1978, s. 87 ff.

4.3 Socialstyrelsens kategorisering av lösdrivande kvinnor

De kvinnliga lösdrivare som enligt lösdriverilagens bestämmelser dömdes till så kallad ”förbättringsanstalt” efter att ha överträtt en varning skickades många gånger till Landskronaanstalten.⁴²

Socialstyrelsen valde att 1925 sammanställa en undersökning av de kvinnliga intagna vid Landskronaanstalten, likt den undersökning som skett av manliga lösdrivare i och med 1923 års lagförslag. Anstalten var vid 1925 den enda arbetsanstalten för kvinnor i Sverige.⁴³

Majoriteten av de undersökta kvinnorna kom från vad som kallades ”heltidsprostitution”. Största andelen av de intagna kvinnorna var ogifta, frånskilda eller änkor.⁴⁴ 1/5 av alla barn som föddes inne på anstalten var ”avlade under det att modern ägnat sig åt skörlefnad”, alltså under prostitution.⁴⁵

Vidare konstaterades det att kvinnorna var, precis som manliga lösdrivare, ”andligt undermåliga”. Den andliga undermåligheten beskrevs som imbecillitet, såsom ”hysteri eller annan psykisk abnormitet”.⁴⁶

Det konstaterades även att kvinnorna i stor utsträckning led av könssjukdomar såsom gonorré, syfilis eller båda i kombination.⁴⁷

I undersökningen sker en klassificering av de intagna som är unik för just kvinnor. De manliga lösdrivarna klassificerades 1923 efter olika psykiatriska typer som sedan kombinerades med en social typ.⁴⁸ I 1925 års undersökning klassificerades kvinnorna precis som männen efter olika

---

⁴² Sociala meddelanden utgivna av K Socialstyrelsen 1925, häften 2-3 s. 103.

⁴³ Sociala meddelanden utgivna av K Socialstyrelsen 1925, häften 2-3 s. 103.

⁴⁴ Sociala meddelanden utgivna av K Socialstyrelsen 1925, häften 2-3 s. 103.

⁴⁵ Sociala meddelanden utgivna av K Socialstyrelsen 1925, häften 2-3 s. 106.

⁴⁶ Sociala meddelanden utgivna av K Socialstyrelsen 1925, häften 2-3 s. 112.

⁴⁷ Sociala meddelanden utgivna av K Socialstyrelsen 1925, häften 2-3 s. 112 ff.

⁴⁸ Edman, 2008, s. 136.

psykiatriska grupper, men utan någon tilldelning av en social typ. Indelningen skedde i elva grupper med undergrupper till var och en av dessa, till exempel gatuflickor, böttlerskor, demimonder, berglärkor. Vilken grupp en kvinna tillhörde avgjordes i mångt och mycket på klädsel, umgängesvanor (främst manligt umgänge), grad av prostitution, grad av psykisk abnormitet och så vidare.⁴⁹

Karin Johansson, idéhistoriker vid Uppsala Universitet, anser att indelningen inte är etablerad vetenskap, som till exempel rasforskningen som vid samma tid bedrevs vid rasbiologiska institutet, utan snarare ideologisk vetenskap. Socialstyrelsen behövde denna ideologiska vetenskap för att legitimera behandling och ingripandet dessa kvinnor.⁵⁰

---

⁴⁹ Sociala meddelanden utgivna av K Socialstyrelsen 1925, häften 2-3 s. 114.

⁵⁰ F Dahlgren, s. 126.

5 SFS 1885:27

1885 infördes en lösdriverilag som ersatte den då gällande förordningen på området. Den kom att reglera lösdriveriet i Sverige i nästan 80 år, fram till 1964 då den ersattes av asocialitetslagen.⁵¹ I detta avsnitt ska 1885 års lag presenteras.

5.1 Bakgrund och syften

Ett stort missnöje som karakteriserade lösdriverilagen på 1870-talet ledde till att Fångvårdsstyrelsen uppmanades att komma med förslag till ändrade bestämmelser för lösdriverilagen. Dessa inkom först 1879 och 1882 presenterades kommittén sitt nya lagförslag.⁵²

I motiven till lagförslaget konstaterades det att den då gällande lösdriveriförordningen till stor del vilade på grunder som hade sitt ursprung i äldre tider, där syftet med lagstiftningen främst var att säkra arbetskraften i landet.⁵³ Kommittén menade därför att begreppet ”försvarslös” och ”laga försvar” även de var förlegade och skulle tas bort.⁵⁴

I lagen, som trädde ikraft 1 oktober 1885⁵⁵, togs begreppet ”laga försvar” bort, precis som kommittén föreslagit. Dock kvarstår begreppet ”lösdrifvare”. I lagens 1§ definierades denna genom olika kriterier:

”...som sysslolös stryker omkring från ort till annan utan medel för sitt uppehälle”⁵⁶

Som lösdrivare klassades även en person som underlät att:

”söka ärligen försörja sig och tillika förer ett sådant lefnadssätt, att våda deraf uppstår för allmän säkerhet, ordning eller sedlighet”.⁵⁷

---

⁵¹ SFS 1964:450.

⁵² Trolle Önnersfors, 2001, s. 34.

⁵³ Underdånigt förslag till förordning avseende lösdrifveri m.m. 1885 s. 23.

⁵⁴ Underdånigt förslag till förordning avseende lösdrifveri m.m. 1885 s 30.

⁵⁵ SFS 1885:27 17§.

⁵⁶ SFS 1885:27 1§.

Således definierade lagen en lösdrivare som en fattig, hemlös och arbetslös person, ovillig att söka arbete, som betedde sig på ett olämpligt sätt störande eller hotfullt för omgivningen.⁵⁸

5.1.1 Allmänhetens skydd och brottsprevention

Tidigare lagstiftning och förordningar avseende lösdriveri hade grundats i tanken om att det var statens rättighet och plikt att se till att befolkningen var sysselsatta samt skydda allmänheten mot lösdrivande individer, vilket legitimerade tvångsarbetet.⁵⁹ Kommittén behöll det allmänskyddande syftet till lagen 1885, och kompletterade detta med ytterligare ett syfte, att förekomma och bestraffa brott.⁶⁰

De föreslagna syftena ifrågasattes inte i lagstiftningsprocessen, propositionen var i stort sett oförändrad fram till kommitténs förslag nådde lagutskottet.⁶¹ Lagutskottet betonade att det tvångsarbete som kunde dömas ut inte skulle betraktas som straff, utan istället en preventiv åtgärd mot framtida brottslighet. Det var därför viktigt att dessa preventiva tvångsåtgärder upphörde så snart behovet av vården upphört för personen i fråga.⁶²

Anmärkningsvärt var att lösdriverilagens vara eller icke-vara under lagstiftningsprocessen aldrig diskuterades. Tvärtom ansåg de kommitterade i stort sett att vissa individer hade lösdriveriet medfött. Dessutom ansåg kommittén vidare att det genom utseendet var möjligt att se vem som skulle kunna vara lösdrivare⁶³, vilket kan få visst stöd av Lombrosos teorier om ”den födde förbrytaren”⁶⁴.

---

⁵⁷ SFS 1885:27 1§

⁵⁸ Wallentin, 1989, s.12

⁵⁹ Wallentin, 1989, s. 29

⁶⁰ Wallentin, 1989, s. 30

⁶¹ Trolle Önnerfors, 2001, s. 36

⁶² Lagutskottets utlåtande 1885:21 s.2

⁶³ Wallentin, 1989 s. 9

⁶⁴ Trolle Önnerfors, 2001, s. 35 f.

Nytt för lagen var även att polisen inte var tvingade enligt lag att ingripa, utan detta stod polisen fritt att välja. Ett gripande var tvunget att föregås av en varning. Påföljd i form av bland annat tvångsarbete i max tre år kunde först utdömas om den varnade påträffades lösdrivande inom två år från varningens utfärdande. Således var det inte tal om en kriminalisering av lösdriveriet, utan lagen hade snarare karaktär av en polislag.⁶⁵

Vilken påföljd som aktualiserades varierade från krigstjänst och tvångsarbete till kroppsstraff och böter, men vanligast var tvångsarbete på anstalt. Många av lösdrivarna var hänvisade till fattigvården för att överleva, och i de fall fattigvården överbelastades fanns det för många individer ingen annan utväg än placering på anstalt.⁶⁶

5.1.2 Prostitution som lösdriveriform

Inom definitionen av en lösdrivare föll även prostituerade kvinnor eftersom dessa kvinnors inkomster var anskaffade av så kallad ”skörlefnad”. För sådan gärning utfärdades en varning och om denna inte efterlevdes utdömdes tid på så kallad ”förbättringsanstalt”. Ingripandet mot dessa kvinnor legitimerades genom ett sedligt liksom sanitärt syfte i den mån kvinnorna inte kunde bestraffas genom straff- eller prostitutionslagstiftningen.⁶⁷ Således kunde kvinnorna, om de till exempel inte gick på läkarbesök i enlighet med reglementeringen av prostitutionen innan dess avskaffande 1918, straffas av polisen för lösdriveri. Detta gjorde att många kvinnor hamnade i beständig laglöshet.⁶⁸

---

⁶⁵ SFS 1885:27 2-5§.

⁶⁶ Trolle Önnerfors, 2001, s. 37.

⁶⁷ Trolle Önnerfors s. 32.

⁶⁸ Svanström 2006 s. 84, Widerberg, 1978, s. 63.

6 Reformförslag

1885 års lag kom att vara ikraft i nästan 80 år, fram till ersättandet av asocialitetslagen 1964. Dock var 1885 års lag ifrågasatt och föremål för totalt sju stycken betänkande. Dessa blir behjälpliga för att förstå hur lösdriverilagens syften efterlevdes, korrelerade med den tid i vilka de tillkom samt hur kvinnor påverkades av lagen. Här kommer en redogörelse för de mest väsentliga förslagen att presenteras.

6.1 SOU 1926:9 – Klasslagskritik och kvinnokartläggning

I 1926 års betänkande diskuterades inte lösdriverilagstiftningens vara eller icke-vara, det ansågs fullständigt otänkbart att staten skulle släppa kontrollen över lösdrivarna genom att avskaffa lagen.⁶⁹

Motiven som framlades för en förändrad lagstiftning var främst att lagen tillämpades som en ”klasslag” som endast riktade in sig mot fattiga samt att lagen gav polisen för stora befogenheter att utöva makt som resulterade i stor tillämpningsgodtycklighet. Även syftet med allmänhetens skydd ansågs urholkat, eftersom samhället endast var skyddat mot lösdrivaren under inspärningstiden, men på grund av dåliga efterbehandlingsåtgärder återföll majoriteten av de inspärrade individerna i lösdriveri efter sin frigivning.⁷⁰

I betänkandet gjordes även en tydlig skillnad på manliga och kvinnliga lösdrivare, bland annat genom att innehålla den granskning Socialstyrelsen gjorde 1925 av de kvinnor som satt på Landskronaanstalten. Trots att den kategorisering som Socialstyrelsen gjorde av kvinnorna i undergrupper vilka definierades av bland annat grad av prostitution och umgängesvanor⁷¹ förmodligen inte utgjort någon vetenskap användes exakt samma

---

⁶⁹ SOU 1926:9 s. 44.

⁷⁰ SOU 1926:9 s. 53.

⁷¹ Se avsnitt 4.3.

klassificering i SOU 1926:9. Således tilldelades alltså undersökningen ett reellt källvärde och legitimerade de ingripande staten gjorde mot de kvinnliga lösdrivarna.⁷² Motsvarande indelning av män i undergrupper baserat på grad av prostitution och umgängesvanor gjordes inte.

Beträffande prostituerade underströks det i 1926 års betänkande, till skillnad från tidigare, att både manlig och kvinnlig prostitution förekom i landet, och att lagens bestämmelser skulle tillämpas lika på båda könen.⁷³ Dock diskuterades den praktiska tillämpningen av lagen på prostituerade endast avseende kvinnor i betänkandet.⁷⁴

6.2 SOU 1939:25 – Rättssäkerhetsproblematik och steriliseringslösningar

I 1939 års betänkande försökte kommittén angripa rättssäkerhetsproblem som lösdriverilagstiftningen gav upphov till. Det betonades att lagens syfte inte var att angripa det ”oordentliga levnadssättet”, utan att ingripa först när det ”oordentliga levnadssättet” blivit en fara för samhällsordningen. Det påtalades även att lagen ofta kommit att tillämpas i de fall det inte gått att ingripa mot individer straffrättsligt i brist på bevis om brott. Istället gjordes en extensiv tolkning av lösdriverilagen, och genom denna på olika sätt påvisa samhällsfarligheten hos individen.⁷⁵

I betänkandets första kapitel presenterades statistik över lösdriverilagens tillämpning på män. Varför statistiken bara avsåg män framgick inte i motiven.⁷⁶ Viss statistik om lagens tillämpning på kvinnor och män återfanns i en bilaga utfärdad av Ungdomsnämnden.⁷⁷

---

⁷² SOU 1926:9 s. 43.

⁷³ SOU 1926:9 s. 93.

⁷⁴ SOU 1926:9 s. 88 ff.

⁷⁵ SOU 1939:25 s. 9.

⁷⁶ SOU 1939:25 s. 12.

⁷⁷ SOU 1939:25 s. 6 ff.

Beträffande prostitutionen definierades den prostituerade som en ”kvinna som mot ersättning utför sexuella tjänster...”. Prostituerade män tillerkändes i ett kort stycke viss existens utan närmre definition, och lagen skulle även anses tillämplig på dessa.⁷⁸

I betänkandet bifogades även en utredning som gjorts på intagna prostituerade som hade till syfte att undersöka de prostituerades bakgrund och ”psykiska utrustning”.⁷⁹ Undersökningen resulterade i ett samband mellan ”psykisk abnormitet” och prostitution, och genom detta förklarades prostitutionen av ärftliga faktorer. Problemet föreslogs avhjälpas med hjälp av steriliseringsinstitutet, det vill säga genom tvångssterilisering.⁸⁰ Dock underströks det att ingripandet mot de prostituerade inte skedde med anledning av levnadssättet som sådant, utan med anledning av det hot mot folkhälsan som könssjukdomarna utgjorde.⁸¹

6.3 SOU 1949:4 – Lagens avskaffande och kvinnans sexualitet

I SOU 1949:4 föreslogs för första gången ett avskaffande av lösdriverilagen och istället ett införande av ett antal paragrafer i strafflagen som skulle reglera lösdriveriet, dock inte i samma utsträckning som lösdriverilagen.⁸² De kommitterade fastslog att det samhällspolitiska klimatet då gjorde att fokus istället skulle ligga på att vårda ”de utspårade”.⁸³

I behovsdiskussionen av lagstiftningen innehöll 1949 års förslag mycket statistik, och även en av Gunnar Inghe utförd ”socialpsykologisk undersökning rörande lösdrivare och prostituerade”.⁸⁴

---

⁷⁸ SOU 1939:25 Bil. D s. 55.

⁷⁹ SOU 1939:25 Bil. D s. 25 ff.

⁸⁰ SOU 1939:25 Bil. D s. 30.

⁸¹ SOU 1939:25 Bil. D s. 34.

⁸² SOU 1949:4 s. 5.

⁸³ SOU 1949:4 Bil. 1 s. 3.

⁸⁴ SOU 1949:4 s. 88.

I den del av utredningen som diskuterade lagens tillämpningsområde gjordes en tydlig uppdelning mellan män och kvinnor, främst i underrubriker. I underrubriken ”Männen” användes termen ”lösdrivare” genomgående för att beskriva männen som föll under lösdriverilagens bestämmelser⁸⁵, medan under ”Kvinnorna” används termen ”de prostituerade” för samma ändamål.⁸⁶ I de statistiska undersökningar som gjordes konstaterade kommittén att polismyndigheten klassificerat kvinnorna mellan på olikartade sätt, men ursäktade detta med ”det torde inte när det gäller kvinnorna föreligga någon skillnad mellan dem som betecknats som lösdrivare och dem som angivits som prostituerade”.⁸⁷

Prostituerade kvinnor ansågs utgöra en speciell samhällsfara eftersom de ansågs bedriva kriminalitet i större utsträckning än vad statistiken visade, bland annat genom tillgrepp från kunder. Vidare ansågs prostitutionen, och därmed åsyftande kvinnor, ”stötande för anständighetskänslan på offentlig plats”.⁸⁸

I den socialpsykologiska utredning som gjordes i samband med utredningen och publicerades i densamma gjordes en utredning om män, en om kvinnor. Den utredning som gjordes på männen präglades av förklaringar till lösdriveriet, psykiska aspekter och uppväxtförhållanden hos mannen.⁸⁹ Kvinnorna i utredningen ansågs som prostituerade, och förklaringarna till prostitutionen var förutom på samma sätt som männen till psykiska aspekter och uppväxtförhållanden starkt kopplade till kvinnans sexualitet och prostitutionens biologiska ärftlighet.⁹⁰

---

⁸⁵ SOU 1949:4 s. 95.

⁸⁶ SOU 1949:4 s. 100.

⁸⁷ SOU 1949:4 Bil. 1 s. 57.

⁸⁸ SOU 1949:4 s. 107.

⁸⁹ SOU 1949:4 bil. 2 s. 2 ff.

⁹⁰ SOU 1949:4 bil. 2 s. 86 ff.

6.4 SOU 1962:22 – Början på slutet

1962 års utredning kom att leda till avskaffandet av 1885 års lösdriverilag och införandet av lag om samhällsfarlig asocialitet.⁹¹ Utredningen använde sig till stor del av det material som 1949 års utredning hade lagt fram, och konstaterade att samhället förändrats på ett sådant sätt att lösdriveriet blivit koncentrerat till storstäderna och därmed gjort lagen omodern. Även en allmänt förbättrad insikt i eftervårdens roll i den dömdes återanpassning till samhället angavs som motiv till lagreformen, vilken lagen från 1885 i stort sett inte alls tagit hänsyn till.⁹²

Att det fanns ett behov av en särslagstiftning som tog sikte på samhällets asociala individer ifrågasattes inte, vad som ifrågasattes var lösdriverilagstiftningen som instrument.⁹³

Behovet motiverades främst av att asociala individer utgjorde en allt för stor samhällsfara att det ålåg staten att ingripa, eftersom denna grupp människor inte kunde omhändertas med befintlig sjuk- eller socialvård alternativt straffrättslig behandling.⁹⁴

Utredningen behandlade även det så kallade ”prostitutionsproblemet” som huvudsakligen utgjordes av den kvinnliga prostitutionen.⁹⁵ Problemet hade föreslagits bli föremål för kriminalisering i en motion några år tidigare, i vilken efterfrågan på prostituerade lyfts som en huvudorsak till prostitutionen och där en kriminalisering skulle föranleda straffansvar även för kunderna. Dessutom betonades att prostitutionen i Sverige inte endast omfattade kvinnlig sådan, utan även manlig.⁹⁶

---

⁹¹ SFS 1964:450.

⁹² SOU 1962:22 s. 123.

⁹³ SOU 1962:22 s. 126.

⁹⁴ SOU 1962:22 s. 158.

⁹⁵ SOU 1962:22 s. 150.

⁹⁶ Motion 1:151, A-riksdag, 1975, s. 14.

7 Analys

I detta avsnitt presenteras en analys av det materialet ovan för att besvara frågeställningarna. De centrala frågeställningarna lyder:

- Vilka syften hade 1885 års lagstiftning, och uppfylldes dessa syften i praktiken fram till lagens upphörande 1964?
- Hur påverkades speciellt kvinnor av denna lagstiftning?

Analysen kommer ske i två delar där respektive frågeställning utgör varsin del.

7.1 Vilka syften hade 1885 års lagstiftning, och uppfylldes dessa syften i praktiken fram till lagens upphörande 1964?

Historiskt sett utvecklades lösdriverilagstiftningens syften i Sverige från statens formella kontroll genom att säkerställa arbetskraften i landet till en annan karaktär av formell kontroll, nämligen att hävda ett statligt ansvar att skydda samhället mot individer, främst fattiga sådana och verka brottspreventivt.

Genom den lag som tillkom 1885 för att reglera lösdriveriet bibehölls det i tidigare lagstiftning angivna allmänskyddande syftet vilket kompletterades av ett brottspreventivt syfte. Brottet lösdriveri blev ett passivt brott, det vill säga ett brott som begicks genom underlåtenhet, som i viss mån härstammade ur någon slags cirkelargumentation. Lösdrivaren skulle bevisas som samhällsfarlig samtidigt som samhällsfarligheten var det främsta beviset för lösdriveri.

Det tycks ha funnits ett behov från statens sida att avgränsa lösdrivaren från övriga befolkningen genom de i lagen uppställda kriterierna. På så vis kunde

staten urskilja en vagt definierad grupp människor som ur statens synvinkel var normavvikande och genom att hävda ett brottspreventivt och allmänskyddande syfte legitimera kontrollen av dessa individer.

Det går genom de olika reformförslag som presenterats ovan utläsa att lagens syften att verka brottspreventivt och upprätthålla den allmänna ordningen förmodligen inte efterlevdes på ett tillfredsställande sätt. I 1926 års betänkande belystes detta till viss del, eftersom det framhölls att syftet med allmänhetens skydd inte fick någon praktisk effekt eftersom majoriteten av de inspärrade återföll i lösdriveri efter sin frigivning på grund av bristande återanpassningsstöd och eftervård.

Dock diskuterades lagens eventuella avskaffande aldrig, varför det är rimligt att anta att det förelåg ett fortsatt behov av social kontroll från statens sida att omhänderta en utpekad grupp människor som på olika sätt var normavvikande. Lagreformen tillkom även i tiden strax innan folkhemmets uppbyggnad, då det inte fanns något socialförsäkringssystem som kunde fånga upp dessa individer. Lösdriverilagen var antagligen det enda system genom vilket staten kunde upprätthålla social kontroll över dessa individer.

Genom att 1939 års utredning påvisade en extensiv lagtolkning i praktiken för att täcka de fall som inte kunde fångas upp straffrättsligt. Därför är det rimligt att anta att ett av lagens syften, skydd av allmänhetens säkerhet, vid denna tid fått en sådan innebörd att lagen kunde missbrukas av staten för kontroll av individers liv. Lagen blev ett slags yttersta kontrollinstrument för de mest "svåråtkomliga" av de normavvikande individerna. Eftersom denna lagreform tillkom i en tid då folkhemmet börjat byggas upp, låg den sociala kontrollen i att genom på statligt håll utrota den sociala brist som dessa individer förmodligen ansågs utgöra.

I 1939 års utredning diskuterades inte heller lagens eventuella avskaffande, förmodligen ansågs det fortsatta behovet av en särlagstiftning på detta vis så självklar att det inte behövdes en motivering för detta.

I 1949 års utredning lyftes problematiken med lagen som en föråldrad företeelse och följaktligen föreslogs ett avskaffande för första gången. Dock var ambitionen att ersätta lagen med straffrättsliga bestämmelser, vilket indikerar att det fanns ett reellt behov av en lagreform, men knappast på grund av att lagens syften i sig ansågs vara föråldrade, utan på grund av att lagen blivit ineffektiv i praktiken samt oförenlig med det socialförsäkringssystem som växt fram 1949. Kriminaliseringen skulle snarare ha inneburit att kontrollen kvarstod, men flyttats från en särslagstiftning till en del av strafflagstiftningen. Detta skulle i och för sig ha medfört att polisen skulle frångå den direkta makten att klassificera individer, och istället flytta beslutsfattandet till domstolarna. Innebörden av detta hade varit ökad rättssäkerhet, men statens kontroll och kategorisering av människor som avvikande sociala element efter vaga definitioner i lag skulle kvarstå.

Genom avskaffandet av lösdriverilagen 1964 förändrades egentligen inte synsättet som sådant, utan den nya asocialitetslagen definierade åter en grupp människor i samhället utifrån olika grad av asocialitet med hänvisning till statens skyldighet att verka brottspreventivt och allmänskyddande. Således kritiserades egentligen inte syftena med lösdriverilagen, utan de bytte endast form och legitimeras utifrån en modernare lagstiftning.

Sammanfattningsvis har lösdriverilagstiftningen i alla tider klassat sysslolöshet som en straffbar handling, vilken staten måste ta hand om och kontrollera. Kontrollen motiverades innan 1800-talet av arbetskraftsbehov i Sverige, men kom genom 1885 års lag om lösdriveri för första gången i lag att motiveras av en skyldighet för staten att skydda allmänheten mot lösdrivaren, samt skyldigheten att förekomma brottslighet.

Emellertid ifrågasattes aldrig syftena som sådana, utan endast syftenas effektivitet i praktiken och slutligen lösdriverilagen som instrument för

dessa syften 1949 och 1962. Detta gör att syftena egentligen kvarstod i alla de betänkanden avseende lösdriverilagen från 1885, det var endast lagrummen som gav uttryck för dessa syften som kom till uttryck på olika sätt beroende av vilken tid de praktiserades i.

7.2 Hur påverkades kvinnor speciellt av denna lagstiftning?

1885 års lag tillkom innan folkhemmets uppbyggnad, varför fattigvården var den enda hjälp staten kunde erbjuda de fattigaste i landet, men denna var i tider mycket överbelastad.

Vid denna tid fanns det ett stort kvinnoöverskott i städerna samt relativt stor andel ogifta kvinnor och utomäktenskapliga barn. Trots att industrialismen medfört ökade arbetsmöjligheter i städerna för kvinnorna sattes lönerna mycket lågt. De ogifta kvinnor som födde utomäktenskapliga barn hade därför antagligen försörjningssvårigheter och var av ekonomiska skäl kanske tvingade till prostitution och därmed lösdriveri för att överleva. Lagen blev för staten ett yttersta kontrollinstrument som kunde fånga upp de prostituerade kvinnor som inte kunde kontrolleras med socialtjänst eller annan fattigvårdslagstiftning.

Prostitutionen verkar i sig utgjort ett speciellt problem, både i förarbetena från 1885 men även efterföljande utredningar som gjorts avseende lagen. En markant skillnad mellan statens kontroll av män och kvinnor gjordes. Det förutsattes i motiven till 1885 års lag att det endast var kvinnor som var prostituerade och att lösdriverilagstiftningen skulle fånga upp de prostituerade i den mån de inte kunde bestraffas med reglementeringen när denna var ikraft eller strafflagstiftningen. Således kom lösdriverilagstiftningen att verka som en uppsamlingslag för prostituerade.

Genom att lagstiftningen motiverades med ett sedligt samt sanitärt syfte är det möjligt att anta att staten ville kontrollera beteendet hos de prostituerade,

och genom att förutsätta att endast kvinnor kunde vara prostituerade härleda detta beteende till kvinnor exklusivt.

Vid lösdriverilagens tillkomst 1885 fanns det ett kvinnoideal som påbjöd dygd och ärbarmhet för kulturkvinnan, och driftsutlevelser var karaktäristiskt för längre stående kvinnor, bland annat prostituerade. Således verkar prostituerade befunnit sig långt ner i den sociala hierarkin, avsevärt ojämsställda kvinnor från till exempel borgarklassen, och det var dessa prostituerade lösdriverilagstiftningen bland annat skulle fånga upp och uppfostra. Lösdriverilagstiftningen blev således ett mycket viktigt instrument för staten för att kunna utöva social kontroll över dessa kvinnor, och genom lag inordna dem i den norm som kvinnoidealet påbjöd vid denna tid.

Den utredning som gjordes av Socialstyrelsen på Landskronaanstaltens kvinnor 1925 visade även på ett ytterligare verktyg för att utöva social kontroll över kvinnorna. Undersökningen kan å ena sidan varit effektiv för intresset av att skydda befolkningen, till exempel genom kartläggning av könssjukdomars utspridning, men å andra sidan tangerade den till att ofta kategorisera de intagna efter särpräglade kriterier efter bland annat kvinnans umgängesvanor, vilket knappast varit förenligt med intresset av att skydda allmänheten.

Även om en motsvarande undersökning skedde bland intagna män två år tidigare, var undersökningen och klassificeringen bland kvinnorna 1925 betydligt mer omfattande och grundade sig bland annat på grad av prostitution samt andra faktorer hänförliga till kvinnans beteende och sexualitet. Eftersom det inte var tal om någon vetenskap, kan man se klassificeringen som ett styrmedel för staten för att legitimera maktutövning och därmed social kontroll över kvinnorna. Ett rimligt antagande är att denna kategorisering fått stora sociala konsekvenser för kvinnorna eftersom staten tilldelade dem en stämpel som en exemplifiering av hur en individ inte borde vara.

Den icke-vetenskapliga utredning som Socialstyrelsen använde i 1926 års betänkande indikerade att det fanns ett stort behov av att utöva social kontroll över de lösdrivande kvinnorna. Genom att inte enbart utföra studier utan sedan dessutom använda dessa för legitimitet blev kategoriseringen ett styrmedel för att kontrollera kvinnorna genom sin grupptillhörighet.

Trots att prostituerade män tillerkänns existens i 1939 års betänkande, används termen främst som om den endast avsåg att omfatta kvinnor sett till hur termen används löpande i texten. Det faktum att sterilisering föreslogs avhjälpa prostitutionsproblemet indikerar att problematiseringen främst grundade sig i kvinnlig prostitution och att den manliga prostitutionen och dess existens inte varit föremål för kontroll i samma utsträckning som den kvinnliga.

Eftersom 1939 års utredning tillkom i det tidiga folkhemmet, är det rimligt att anta att kontrollbehovet ökade eftersom de idéströmningar som präglade tiden karaktäriserades av stort offentligt ansvar för medborgarnas sociala välfärd och trygghet samt åtgärder av sociala brister i samhället. Det fanns helt enkelt inte utrymme för osanitära, prostituerade kvinnor som utgjorde en social brist i det Sverige som höll på att byggas under denna tid. 1885 års kvinnoideal tycks dessutom vara relativt oförändrad vid 1939, då den idealiska kvinnan i folkhemmet var hemmafrun kring vilken folkhemmets bidragssystem byggdes upp.

Att de undersökningar som gjordes i den inledande delen av betänkandet endast avsåg att omfatta män, ger intryck av att lagen och dess definition av lösdrivaren var skapad kring en föreställning om att lösdrivare endast kunde vara män, medan kvinnor hamnade i en slags restkategori som prostituerade. Genom att samla kvinnorna i denna kategori och generalisera underlättades även kategorisering etc., som bevisligen varit av intresse för staten. Detta medförde att staten kunde utöva sin kontroll över kvinnorna genom att kategorisera dessa som prostituerade.

Bortsett från den terminologi som gjorde skillnad på lösdrivande män och kvinnor i 1949 års betänkande så rättfärdigades statistiska felkällor genom att tydligt förklara att ingen skillnad borde göras mellan lösdrivande kvinnor och prostituerade. En sekundär tolkning av detta blir att lagen var anpassad efter män, lösdrivare, medan kvinnor utgjorde en restkategori inom lagens ramar som prostituerade. I folkhemmet som byggdes upp 1949 sågs förmodligen prostituerade dessutom som en social brist i samhället, eftersom dåtidens ideal byggde på kvinnan i hemmet i en kärnfamilj.

Sammanfattningsvis gjorde lagen från 1885 inte någon direkt skillnad mellan män och kvinnor, men genom att läsa förarbeten och tillhörande undersökningar ges intrycket att lagen haft till syfte att stävja olika företeelser hos män och kvinnor.

Lösdriverilagen tycks varit ett styrmedel för att nå problemet med prostitutionen i samhället. Att framförallt den kvinnliga prostitutionen ansågs utgöra ett hot har förmodligen stark koppling till synen på kvinnans sexualitet. Sett till land annat terminologin i förarbeten och undersökningar på kvinnliga intagna tycks det ha funnits ett stort behov av att kartlägga kvinnan samt hennes beteende och sexualitet. Vid 1885 års lag påbjöd kvinnoidealet dygd, efter vilket lagen anpassade bestämmelserna om prostitution som en form av lösdriveri. Kvinnoidealet från 1885 tycks dessutom inte ha ändrats i väsentlig mån till folkhemmet, då genuskontraktet föreskrev den idealiska kvinnan som en hemmafru.

De kvinnor som avvek från dominerande kvinnoideal, oberoende av i vilken epok denna avvikelse skedde, verkar alltid ansetts som skamliga och skulle kontrolleras med lösdriverilagens bestämmelser. Samtidigt verkar utrymmet för kvinnlig normalitet varit betydligt trängre än för manlig normalitet. Eftersom kvinnor generellt i förarbetena och utredningar benämndes som prostituerade, och prostituerade som en undergrupp till lösdrivare kan en säga att kvinnor påverkades speciellt eftersom det verkar ha varit kvinnas

sexualitet och idealavvikande beteende som skulle kontrolleras, stävjas och normaliseras. Detta skiljer sig från männen som klassades som lösdrivare som snarare verkar ha behövt kontrolleras på grund av de i lagen uppställda kriterierna såsom till exempel inkomstkälla eller missbruk som inte grundar sig i sexualitet.

8 Slutsats

Lösdriverilagen utvecklades från att ha motiverats av arbetskraftsbehov till att under 1800-talet verka brottspreventivt och skydda allmänheten mot lösdrivande individer. 1885 års lösdriverilagstiftning blev den första lag som stadgade brottsprevention och allmänhetens skydd som främsta syften.

Genom de betänkanden som kom under lagens livstid ifrågasattes ofta syftenas effektivitet, men sällan deras vara. Inte ens när lagen 1949 för första gången föreslogs att avskaffas diskuterades syftenas väsentlighet, utan deras effektivitet. Således reformerades aldrig syftena, utan det var enbart sättet de kom till uttryck på, antingen till strafflagstiftning eller till en modernare lagstiftning.

Det tycks följaktligen som att det i alla tider förekommit ett stort behov från statens håll att kontrollera de medborgare som på olika sätt ansetts normavvikande och utan sysselsättning. Genom att aldrig ändra lagens syften, utan endast byta skepnad och instrument för dessa syftens uttryckssätt legitimerades ett tidlöst omhändertagande av normavvikande individer som inte kunde fångas upp med annan lagstiftning.

En speciellt utsatt grupp inom lösdrivarspektrumet har varit de kvinnliga lösdrivarna. I de förarbeten till 1885 års lag och efterföljande betänkanden ges intrycket av att lagen talade om män som lösdrivare men om kvinnor som prostituerade.

Det tycks ha förelegat ett större kontrollbehov för staten av de kvinnliga lösdrivarna som ofta definierades och förklarades utifrån sin sexualitet i stor utsträckning. Synen på den kvinnliga sexualiteten menar jag har påverkat lösdriverilagen från 1885 och skapat normer genom lag för hur en kvinna skulle vara. Lösdriverilagen verkade som ett statligt kontrollinstrument som fångade upp normavvikande kvinnor och inordnade dessa efter dåtidens

kvinnoideal, oberoende av vilken tid lagen praktiserats i, på ett sätt som inte hade en motsvarig tillämpning på män.

Käll- och litteraturförteckning

Lagtext

SFS 1853:36

SFS 1885:27

SFS 1964:450

Källor i offentligt tryck

Lagutskottets utlåtande 1885:21

Motion 1:151 A-riksdag 1975

Undersökning rörande kvinnliga tvångsarbetare i Sverige åren 1916-1924,

Sociala meddelanden utgivna av K Socialstyrelsen 1925

SOU 1926:9

SOU 1939:25

SOU 1949:4

SOU 1962:22

Underdånigt förslag till förordning avseende lösdrifveri m.m. 1885

Litteratur

Edman, Johan: "Lösdriivarfrågan och den samhällsfarliga lättjan",
Villkorandets politik. Fattigdomens premisser och samhällets åtgärder – då och nu, (red. Hans Swärd Maria – Anna Egerö), Malmö 2008.

F Dahlgren, Eva: *Fallna Kvinnor*, Skivarp 2016

Hirdman, Yvonne: *Genus: Om det stabila föränderliga former*, Malmö 1978

Nilsson, Roddy: *Kontroll, makt och omsorg: sociala problem och socialpolitik i Sverige 1780-1940*, Lund 2003

Svanström, Yvonne: *Offentliga kvinnor: prostitution i Sverige 1812-1918*, Stockholm 2006

Trolle Önnerfors, Elsa: ”Luffare, tiggare, glädjeflickor och nasare. Om lösdriverilagstiftningen i Sverige från medeltiden till folkhemmet, *Från Schlyters lustgård. Rättshistoriska uppsatser*, Lund 2001

Wallentin, Hans: *Kring arbetslöshet och socialpolitik i Sverige sedan 1700-talet*, Östersund 1987

Wallentin, Hans: *Lösdriveri och industrialism. Om lösdriverifrågan i Sverige 1885-1940*, Östersund 1989

Widerberg, Karin: *Kvinnans rättsliga och sociala ställning i Sverige 1750–1976: En lärobok*, Lund 1978

Elektroniska källor

Industriella Revolutionen, Nationalencyklopedin, hämtad 2017-05-15 från: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/industriella-revolutionen>